

Renowacja drewnianej cerkwi św. Ioanna w Zaborolu pod Równem w kontekście nurtów neowernakularnych

Petro Rychkov¹, Olga Smolińska²

¹ *Katedra Konserwacji Zabytków, Wydział Budownictwa i Architektury, Politechnika Lubelska, e-mail: p.rychkov@pollub.pl*

² *Katedra Architektury i Projektowania Środowiska, Wydział Budownictwa i Architektury, Uniwersytet Narodowy Gospodarki Wodnej w Równem, e-mail: o.e.smolinska@nuwm.edu.ua*

Streszczenie. W architektonicznym dziedzictwie Wołynia ważne miejsce należy cerkwiom drewnianym, które są wyrazistymi wzorami wernakularnej kultury budowlanej. W tym samym czasie nowoczesne doświadczenie w renowacji takich cerkwi wykazuje tendencję do nietolerancyjnej wymiany wykończenia oryginalnego na nowoczesny PCV siding. Takie problematyczne zjawisko można określić jako trend neowernakularny, który ostro aktualizuje problem zachowania autentyczności takich zabytków. Na przykładzie cerkwi św. Ioanna Chrzyciciela w siole Zaborol поблизу Рównego przeanalizowano negatywne konsekwencje takich działań renowacyjnych. Akcentowano potrzebę zapobiegania i kontroli tego procesu.

Słowa kluczowe: architektura neowernakularna, renowacja cerkiewna, PVC siding.

1. Wprowadzenie

Architektura wernakularna¹ jako osobliwe zjawisko znajduje się poza dziedziną budownictwa fachowego, tym nie mniej zawsze była i pozostaje nieodłączną częścią globalnej kultury materialnej i duchowej. Właśnie takie dziedzictwo w znacznym stopniu determinuje tożsamość i wyjątkowość pewnego regionu i w tym sensie wymaga zabiegów badawczych i konserwacyjnych. Należy odnotować, że gwałtowny wzrost profesjonalnego zainteresowania architekturą wernakularną (tzn. architekturą nieprofesjonalną) stał się w ostatnim stuleciu jedną z reakcji na kryzys modernizmu. Rolę konkretnego bodźca do wzrostu tego zainteresowania odegrała słynna wystawa Bernarda Rudofskiego, która wśród szerokiego rozgłosu odbyła się w 1965 roku w nowojorskim Muzeum Sztuki Nowoczesnej pod wymownym hasłem "Architektura bez architektów" [4]. Właściwie to znakomite wydarzenie publiczne okazało się potężną apologizacją działalności «niewykształconej», a później stało się jednym z impulsów do powstania liberalnej ideologii postmodernizmu i istotnym wkładem do ogólnego paradygmatu postmodernistycznego [2, p. 67].

Jednocześnie, w zakresie lokalnych tradycji architektonicznych obserwujemy dzisiaj specyficzne nurty, gdy będące w przeszłości miejscowe tradycje, charakteryzujące się rzeczywiście jako wernakularne [3, p. 64-65], otrzymują swój ciąg dalszy poprzez zastosowanie podobnych metod samodzielnych, jednak z użyciem takich materiałów nowoczesnych, które nie są połączone z tradycją lokalną i nie podlegają więc pod definicję "tradycyjnych". Innymi słowy, obserwujemy dość kontrowersyjne zjawisko, polegające na tym, że pierwotne konstrukcje warstwy zewnętrznej nakładają się nowe, których nie można

¹ Lac. "vernaculus" – urodzony w domu.

uznać za autentyczne, ponieważ zbudowane są z środków należących do współczesnych (industrialnych) materiałów budowlanych.

Ponieważ jednak takie środki renowacyjne nie pozbawiają obiektu swoich ogólnych cech przestrzennych i kubaturowych, można uważać takie działania za renowację "neowernakularną". Jej główną oznaką jest nakładanie na autentyczne ściany zewnętrzne nowych współczesnych konstrukcji oszalowania, które nie podlegają pod definicję architektury wernakularnej albo tradycyjnej.

2. Zadanie artykułu

Wyjaśnić i ocenić istotne cechy deformacji morfologicznej starych drewnianych świątyń w procesie renowacji z wykorzystaniem sidingu winylowego na najnowszym przykładzie cerkwi św. Ioanna Predteczy (1762 r.) we wsi Zaborol w obwodzie Rówieńskim. Rozpatrzyć przyczyny i ewentualne skutki tego współczesnego zjawiska jako reprezentującego jeden z nurtów neowernakularnych, powszechnego wśród parafii cerkiewnych na terenie Wołynia i innych ziem ukraińskich.

3. Siding PVC w pracach renowacyjnych

Siding winylowy PCV (polichlorek winylu) stał się dość popularnym materiałem służącym do zdobienia zewnętrznej konstrukcji ściennych zarówno w nowym budownictwie jak i w renowacji budynków. Zdobył sporą popularność wśród tych którzy w pracach renowacyjnych koncentrują się na pragmatycznych i szybkich wynikach bez specjalnych wymagań dotyczących ocalenia autentyczności zewnętrznej wykończenia architektonicznego. Taka wymiana (albo nawarstwienie) zewnętrznej obudowy obiektu renowacyjnego jest rozpowszechniona w Stanach Zjednoczonych [5, p.38-41].

W ostatnich czasach po powstaniu nowych zakładów produkcyjnych materiał ten stał się popularny również w Europie, zwłaszcza w krajach post-sowieckich. Ma takie zalety jak szybkość i łatwość montażu z możliwością jednoczesnego wykonywania ocieplenia budynków, podwyższenie izolacyjności akustycznej, odporność na wpływy atmosferyczne oraz zabrudzenia. Jeśli chodzi o wady – jest on względnie drogi, wymaga skomplikowanych prac montażowych, pozostawia specyficzne cechy architektoniczne faktury zewnętrznej (monotonia powierzchni, «sztuczność», «nienaturalność»).

W ostatnim dziesięcioleciu XXI wieku siding PVC jest wykorzystywany nie tylko w nowym budownictwie, ale coraz częściej stosuje się go w tak specyficznej dziedzinie jak renowacja starych cerkwi drewnianych, szczególnie w północno-zachodnim regionie Ukrainy. Oddźwięk praktyki amerykańskiej dość niespodziewanie zaobserwować można w sferze renowacji drewnianej architektury cerkiewnej na terenie historycznego Wołynia (teraz w północno-zachodnim regionie Ukrainy). Na tym obszarze w znaczącej ilości zachowały się autentyczne drewniane cerkwie unickie, głównie z XVIII w., częściowo przebudowane w czasach rosyjskich w kierunku neorosyjskim. Jeszcze więcej pozostało drewnianych cerkwi prawosławnych, zbudowanych w XIX i na początku XX wieku, tzn. w czasie Imperium Rosyjskiego i zachowanych w stylistyce pseudorosyjskiej.

4. Historyczne doświadczenia

O ważnym znaczeniu stylistycznym szalówki zewnętrznej («kożuchowania») cerkwi drewnianych wspomina znany badacz cerkwi ukraińskich M. Dragan, twierdząc (dość hipotetycznie), że tylko w nowych cerkwiach na terenach Naddnieprza «kożuchowanie»

gontami zostało zastąpione pionową szalówką [6, c.77]. Zauważa on, że pionowe pozycjonowanie szalówek nie nadaje się do niskich cerkwi i w pełni ujawnia swój potencjał artystyczny przede wszystkim w smukłych, wysokich budowlach.

Taką opinię obala S. Taranuszenko, stwierdzając, według nas bardziej przekonująco, że «kożuchowanie» ścian gontem na lewobrzeżnej Ukrainie, ogólnie nie było stosowane, chociaż dachy były pokrywane gontami («kgontami») [9, c.51]. Ponadto, S. Taranuszenko przypuszczał, że w dawnych czasach, w XVI wieku, «jeszcze żywe i utrwalone były tradycje realistyczne, i w budownictwie tej doby w zrębach konsekwentnie nie pokrywano materiału budowlanego lub części konstrukcji» [9, c.51]. Zgodnie z założeniem S. Taranuszenki «kożuchowanie» w budownictwie cerkwi drewnianych zaczęło się rozpowszechniać od początku XVII wieku. Na prawym brzegu Dnieprza w tym celu najczęściej stosowano gont, a na lewym – deski. Należy podkreślić, że deski nabijano na ściany zawsze pionowo, co stanowiło o osobliwości obiektu [1, s.45].

W budownictwie cerkwi drewnianych na ziemiach Wołynia w drugiej połowie XVIII wieku, również widzimy dominację zewnętrznego zdobienia ścian z wykorzystaniem szerszych desek pionowych, rozmieszczonych jedna blisko drugiej, i znacznie węższych listewek uszczelniających, również pionowych, które zakrywają szczeliny z zewnątrz.

Jako ważny element przejściowy między gzymsem i szalówką ścienną wykorzystano szczególnie udane w swojej prostocie i wyraźne z punktu widzenia wizualnego rozwiązanie. Chodzi o niewielkie półkoliste łuczki wycięte na poziomych deskach i odwrócone wycięciami w dół. Dolne części «łuczków» pasowały do uszczelniających listew pionowych, tworząc w taki sposób pewną wizualną analogię z kształtnymi kanelurami architektury doryckiej. Trzeba tu zauważyć, że czasem zamiast półkół w deskach są wycinane prostokątne ząbki, co znacznie upraszczało pracę cieśli, ale wyraźnie pogarszało wizualną harmonię i plastykę. Ten sposób okazał się tak skuteczny, że szybko zyskał sporą popularność w architekturze cerkiewnej, a nawet dał architektowi L. Masłowowi powód do stwierdzenia, że ściany starych cerkwi «od zawsze były pokryte szalówką do samej ziemi» [7, c.16].

5. Główny materiał badań

Współczesna renowacja cerkwi drewnianych na Wołyniu jest wykonywana przeważnie samodzielnie przez wspólnoty cerkiewne za własny koszt. Zatem podejmowanie prac renowacyjnych idzie «od parafii», w związku z czym praca ta nie jest kontrolowana przez odpowiednie państwowe jednostki ochrony dziedzictwa kulturowego. W takich okolicznościach powstał niekontrolowany nurt «sidingowej» renowacji świątyń drewnianych, wskutek czego, autentyczny wygląd cerkwi zostaje zagrożony. Chociaż tego rodzaju deformacje praktycznie nie mają wpływu na trójwymiarową bryłę budowli cerkiewnej, one znacznie obniżają jej ocenę emocjonalną jako dzieła sztuki architektonicznej i jako obiektu zabytkowego. W pierwszej kolejności wpływy te dotyczą tektoniki nowej szalówki (PVC siding), transformacji i utraty znaczącej części detali architektonicznych, oraz kolorystyki.

Istotne jest, że charakterystyczne dla PVC sidingu paski poziome wyraźnie zastępują starą szalówkę, która tradycyjnie była mocowana przede wszystkim pionowo. Przy tym zanikają bardzo ważne detale w kształcie zaokrągleń (łuczków) w górnych podgzymsowych częściach ścian, które są bardzo ważne dla wizualnego zakończenia płaszczyzn ściennych. Również prawie całkowicie zanikają inne oryginalne cechy budowli, które stanowią o jej autentyczności i oryginalności (ozdabiające obramowania drzwi i okien, różne profilowania gzymsów i cokołów, pilastry dekoracyjne, itd.).

W sensie konstrukcyjnym ważne jest, że przy zastosowaniu PVC sidingu przewidziano pogrubienie zewnętrznej warstwy wykończeniowej. Taka warstwa może mieć minimal-

na grubość (około 15-20 mm) wtedy, kiedy podstawą dla mocowania jest bezpośrednio stara szalówka. Jednak ta grubość może znacznie wzrosnąć, gdy panele sidingowe są mocowane do pionowych prętów (około 50x50 mm). W tym przypadku możliwe jest wypełnienie przestrzeni między prętami dodatkową warstwą materiałów ocieplających. Jednak ze względu na znaczny wzrost kosztów stosuje się to dość rzadko. W każdym przypadku, pojawienie się nowej warstwy w konstrukcji zewnętrznej «pochłania» proporcje detali architektonicznych, robi go wizualnie mniej wyrazistym, bardziej płaskim i «oschłym».

Jednak największą szkodę architektonicznemu kształtowi świątyni przynosi likwidacja drobnych detali architektonicznych, które to właśnie w decydujący sposób określają jej architektoniczną oryginalność i indywidualność. Niestety duża część detali pozostaje pod nową warstwą szalówki sidingowej, a reszta z powodów pragmatycznych po prostu zanika. W wyniku takich amatorskich działań świątynie, z jednej strony, zachowują zasadniczą trójwymiarową kompozycję swojej bryły, ale z drugiej, wskutek usunięcia charakterystycznych detali architektonicznych, tracą swoją pierwotną morfologię, a więc zarazem autentyczność i niepowtarzalność.

Istotne zmiany zachodzą też w kolorystyce świątyń, ponieważ ilość kolorów sidingowych w ofertach producentów jest bardzo ograniczona i liczy na ogół 4-5 odcieni. Najbardziej popularne kolory w «sidingowej» renowacji cerkwi to biały, beżowy i jasnozielony. Warto zauważyć, że takie kolory są nietypowe dla dawnych świątyń budowanych na Wołyniu, co również negatywnie wpływa na ogólny wygląd tych budowli.

6. Studium przypadku Zaborol

Odnotowane powyżej straty są wyraźnie widoczne na przykładzie dawnego zabytku wernakularnego – dawnej drewnianej cerkwi św. Ioanna Predceci we wsi Zaborol na Rówieńszczyźnie (rys. 1). Jeden z autorów artykułu zapoznał się z tą świątynią po raz pierwszy jeszcze w 1987 roku. Mimo tego że ówczesny stan cerkwi wówczas daleki był od ideału, to jednak zachowywała ona swój pierwotny wygląd, była zadbana i dobrze wpisywała się w krajobraz, odgrywając ważną rolę dominanty architektonicznej pośród okolicznej zabudowy wiejskiej. Z uwagi na specyficzny, dość zwężony i jednocześnie dobrze ułożony kształt świątyni, zdjęcie i krótki opis tej cerkwi zostały umieszczone w jednej z monografii autorskich [8, c.71]. Chociaż zarówno wtedy jak i teraz ta tradycyjna cerkiew «typu wołyńskiego» nie jest oficjalnie zarejestrowana jako zabytek architektoniczny.

Według podania M. Teodorowicza świątynia ta została zbudowana w 1762 roku [10, c.487]. Trójzrębowa cerkiew na rzucie «statku», zorientowana w kierunku wschodnio-zachodnim, tradycyjnie zakończona pośrodku półkulistą kopułą na szerokim ośmiobocznym bębnie (rys. 2a). Zręb ołtarzowy z obu stron został dopełniony niewielkimi przybudówkami (*ryznicią i palamarnią*) (rys. 3a). Wokół całej cerkwi na jednakowej wysokości umieszczony jest potężny gzymś, dzięki czemu świątynia wygląda dość monumentalnie i harmonijnie. W 1868 roku w cerkwi został wystawiony nowy ikonostas [10, c.487].

Wydaje się, że wcześniej świątynia miała tradycyjnie węższy od centralnej nawy zręb babinca, który w przybliżeniu odpowiadał szerokości zrębu ołtarzowego. Następnie jednak cerkiew otrzymała poszerzony babiniec, szerokość którego teraz jest równa szerokości zrębu głównego. W połowie XX w. świątynia miała jeszcze nowy ganek, dobudowany do wejścia głównego.

Rys. 1. Cerkiew św. Ioanna Predteczy we wsi Zaborol, rejon Rówieński, 1762 r. Widok ogólny od wschodu. Fot. P. Rychkov, 1987 r.

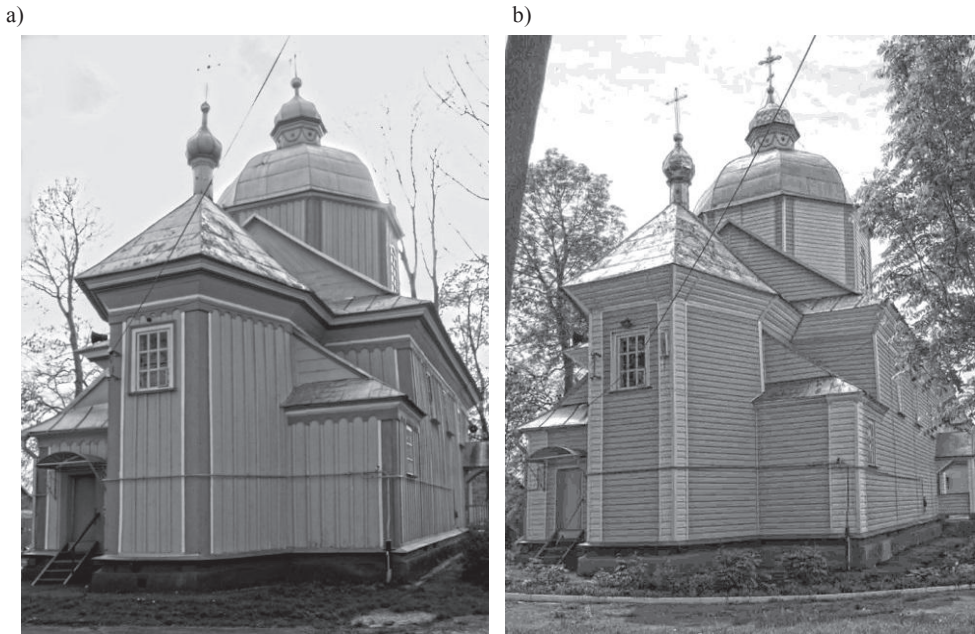
a)

b)

Rys. 2. Cerkiew św. Ioanna Predteczy: a – widok ogólny od północnego zachodu. Fot. P. Rychkov, 2007 r.; b – widok ogólny od północnego zachodu. Fot. P. Rychkov, 2014 r.

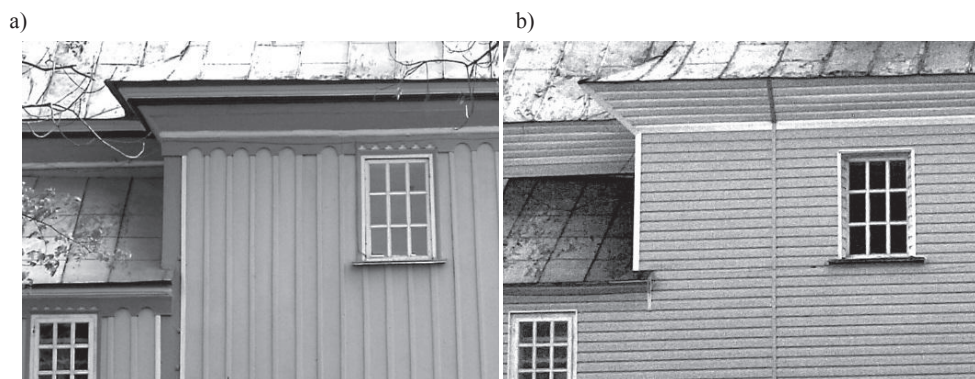

Rys. 3. Cerkiew św. Ioanna Predteczy: a – widok ogólny od północnego wschodu. Fot. P. Rychkov 2007 r.; b – widok ogólny od północnego wschodu. Fot. P. Rychkov 2014 r.

Mimo tego, że kilka razy ją przebudowywano i rozbudowywano, jednak w decydujących cechach cerkiew długo zachowywała swój autentyczny wystrój i tradycyjną kolorystykę. Ściany zrębów od dawna zostały pokryte od zewnątrz pionową szalówką z «naszczelnikami», na wierzchu ozdobione są wyciętymi półkolami i wykończone rozwiniętym gzymsem (rys. 3a). Ściany cerkwi niejednokrotnie malowane były farbami niebieskiego koloru, zmieniając od czasu do czasu jego odcienie. Ponadto, w innym kolorze były pomalowane kąty ścian, obramowanie okien, łuki, karnisz i inne drobne elementy budynku, dzięki czemu cerkiew wyglądała uroczyście i miała ładny wystrój.

Ostatnia renowacja świątyni została przeprowadzona w 2013 roku z wykorzystaniem PVC sidingu. Wskutek wyboru tego materiału cerkiew straciła znaczną ilość detali architektonicznych, dzięki którym wyróżniała się spośród innych drewnianych świątyń. Tak pod warstwą sidingu zostało ukryte profilowanie gzymsowe, częściowo usunięto obramowania okienne, «naszczelniki» oraz niewielkie, jednak tektonicznie bardzo ważne, wyżej wspomniane półkola końcowe w górnej części ścian. Ponadto, pierwotna «makowica» na kopule i stary autentyczny krzyż zostały wymienione na nowe małowartościowe «dzieła», seryjnie produkowane w Ławrze Kijowskiej (Patriarchat Moskiewski) dla całej Ukrainy. A nad głównym wejściem do cerkwi pojawił się daszek polikarbonowy (rys. 3b). Ostatecznie cerkiew nabrała współczesnego wyglądu, uproszczonego i znacznie bardziej prymitywizującego jej oryginalny kształt.

Wykorzystanie PVC sidingu również doprowadziło do wyraźnych zmian w charakterze zewnętrznego zdobienia i kolorystyce ścian. Dziś cerkiew zaborolska jest oblicowana PVC sidingiem w kolorze ochry, absolutnie niewłaściwym dla lokalnej tradycji Wołynia (rys. 2b, 3b, 4b). Na skutek wykorzystania do zdobienia elewacji tego materiału wraz z cechami estetycznymi została zmieniona również tektonika budynku. Zmienił się ostatecznie ogólny wygląd budynku, zmniejszyło się wrażenie monumentalnej doskonałości, ucierpiała harmonia między detalami i całością.

Rys. 4. Cerkiew św. Ioanna Predceży: a – część elewacji północnej. Fot. P. Rychkov 2007 r.; b – część elewacji północnej. Fot. P. Rychkov, 2014 r.

Podobne zabiegi renowacyjne nie są rzadkie. Podczas wypraw badawczych na teren historycznego Wołynia zarejestrowaliśmy już około 10% cerkwi drewnianych, wygląd których został zmieniony drogą renowacji sidingowej. Napotkaliśmy również skandaliczne przypadki odnowienia cerkwi za pomocą PVC do takiego stanu, iż była budowla niemalże nie do rozpoznania. Podobny nihilizm architektoniczny odnośnie cerkwi drewnianych można zaobserwować we wsi Obariw na Rówieńszczyźnie, Borsuky w obwodzie Tarnopolskim i Pulmo w obwodzie Wołyńskim (rys. 5a,b). Ostatni przykład jest osobiście charakterystyczny w sensie strat architektonicznych.

Rys. 5. Cerkiew św. Mikołaja we wsi Pulmo, obwód Wołyński, 1895 r.: a – widok ogólny przed pracami remontowymi. Fot.: <http://www.panoramio.com/photo>. 2006 r.; b – współczesny wygląd po zakończeniu prac remontowych. Fot. A. Właseni, 2013 r.

Na podstawie szerokich badań kilkunastu cerkwi «de visu», można wyodrębnić kilka głównych cech architektonicznych i estetycznych, na które wpływa renowacja amatorska za pomocą sidingu winylowego.

Zmiana tektoniki. Polegająca na wizualizacji podporządkowania składowych części i detali ogólnej logice konstrukcyjnego rozwiązania budowli, przemyślana tektonika pozwala widzowi zrozumieć na ogół charakter «współpracy» konstrukcji i wykończenia. Naruszenie tektoniki dostrzec można szczególnie w architekturze cerkiewnej od XVII – XVIII w. Naruszenie to nastąpiło wskutek remontów wykonanych w dobie panowania na Wołyniu Imperium Rosyjskiego z wymianą szalowania pionowego na poziome. Natomiast wołyńska szkoła drewnianego budownictwa cerkiewnego tradycyjnie zakłada, że w konstrukcji cerkwi ma być użyta szalówka pionowa. Natomiast PVC siding instaluje się w położeniu poziomym. W rezultacie zmiana orientacji wykończenia ściennego bezpośrednio powoduje nieadekwatną percepcję «pracy wizualnej» PVC sidingu.

Zmiana faktury zewnętrznej. Odnowiona za pomocą tego materiału cerkiew wygląda jakby była wybudowana w całości z plastiku. Zanika zasadniczy obraz drewna, tzn. «żywego» i «ciepłego» materiału naturalnego. Natomiast pojawia się niewyrazista, «martwa» postać budowli, która sprawia wrażenie, jakby została poddana «sterylizacji» wizualnej.

Zmiana kolorystyki. Drewniane wernakularne cerkwie Wołynia tradycyjnie były i są malowane w różnych odcieniach koloru niebieskiego, który kojarzył się mieszkańcom kraju z niekończącym się firmamentem. Jednak paleta kolorów sidingu winylowego jest dość uboga i nie dysponuje odcieniami charakterystycznymi dla tradycyjnych wołyńskich świątyń. Nowa kolorystyka, która powstała wskutek nowoczesnych renowacji, wygląda nietypowo i, tym bardziej, nie harmonizuje z tradycją poprzednią.

Utrata detali oryginalnych. Specyfika mocowania sidingu plastikowego powoduje nieodwracalne usunięcie drobnych detali wykończeniowych. W taki sposób najpierw niszczy się obramowania okien i drzwi, łopatki i pilastry, profilowane fryzy i inne detale nakładane. Na największe straty w takim przypadku narażone są semi-wernakularne cerkwie drewniane drugiej połowy XIX i początku XX wieku, ponieważ ta grupa świątyń w stylu pseudo rosyjskim charakteryzuje się bogatym wystrojem zdobniczym. Przez usunięcie detali wystroju, które są charakterystyczne dla cerkwi, i wykorzystania nietypowej kolorystyki, znika uczucie jednolitości ogólnego kształtu bryły cerkiewnej. Oprócz tego, obniża się wartość budowli w skali przestrzeni publicznej, ponieważ ten sam materiał jest szeroko wykorzystany dla ozdobienia mniej ważnych, zwykłych budynków użyteczności publicznej, mieszkalnych i nawet gospodarczych.

Ogólne niwelowanie obrazu architektonicznego. Wymiana oryginalnej drewnianej szalówki na plastikową, która jest drobniejsza i mniej wyrazista w sensie głębokości profilowania, powoduje również mniej wyrazistą grę światła i cienia na elewacjach, co istotnie wpływa na wizualne postrzeganie brył cerkiewnych. Poprzez wizualne zmniejszenie ilości i jakości elementów dekoracyjnych, nieodwracalnie osłabia się poczucie wyniosłości, harmonii i doskonałości świątyni.

7. Wnioski

Historyczne nawarstwienia jakiegokolwiek budowli są częste w historii sztuki budowlanej, nie rzadko wskazują na osobliwe odmiany i preferencje w stylistyce architektonicznej pewnego okresu czasu w pewnym kręgu kulturowym. W takich nawarstwieńiach szczególnie, często decydującą rolę odgrywają detale wykończeniowe, które są integralne z częścią morfologii obiektu zabytkowego. Utrata nawet niewielkiej ilości takich elementów dekoracyjnych znacznie zmniejsza piękno dzieła architektonicznego, doprowadza do jego defor-

macji stylistycznej, a poza tym nawet do ogólnej degeneracji wizualnej. Jest to szczególnie ważne, biorąc pod uwagę małą ilość cerkwi drewnianych, gdzie każdy nawet niewielki detal odgrywa ważną rolę, poczynając od rytmu szalówki ścian zewnętrznych i kończąc na zawsze indywidualnym wizerunku krzyżów na «makowicach».

Zarazem coraz częściej pojmuje się zgubną rolę wykorzystania PVC sidingu w celach renowacji cerkiewnej. Pozytywnym przykładem zapobiegania takim działaniom jest zabytkowa cerkiew Podwyższenia Św. Krzyża (1736 r.) we wsi Bogdaszów koło Zdobunowa. Tam właśnie sam proboszcz wystąpił z propozycją użycia tego materiału do renowacji. Jednak dzięki sprzeciwowi świadomych parafian nie pozwolono na jego wykorzystanie, a renowacja cerkwi została wykonana w 2014 r. bez istotnych strat stylistycznych (rys. 6).

Rys. 6. Cerkiew Podwyższenia Św. Krzyża we wsi Bogdaszów koło Zdobunowa. 1736. Fot. P. Rychkov, 2015

Ze względu na kryzys społeczny w dziedzinie ochrony zabytków w Ukrainie (zarówno zarejestrowanych jak i nie zarejestrowanych), możemy niestety wnioskować, że w ostatnich latach utworzył się niekontrolowany nurt renowacji «sidingowej» cerkwi drewnianych, który w znacznym stopniu niszczy architektoniczną autentyczność świątyń. Mimo tego, że takie zmiany zazwyczaj nie mają wpływu na ogólną kompozycję cerkwi, w znacznym stopniu obniżają ich ocenę emocjonalną oraz estetyczną. To kontrowersyjne zjawisko postwernakularne zyskało aktualnie sporą popularność wśród parafii cerkiewnych i grozi nieodwracalną utratą znacznej ilości autentycznego dziedzictwa architektonicznego na Wołyniu i w całej Ukrainie.

Naszym zdaniem, aby zapobiec skutkom tego zjawiska w przyszłości należy przede wszystkim uregulować i zaktualizować przepisy prawne dotyczące ochrony zabytków architektury cerkiewnej, szczególnie w odniesieniu do świątyń «nierejestrowanych». Wśród kluczowych wymagań jest polepszenie pracy odpowiednich jednostek ochrony obiektów dziedzictwa kulturowego, stały nadzór w celu rejestracji stanu technicznego i poziomu autentycznego zachowania dziedzictwa cerkiewnego, zwiększenie odpowiedzialności za nieuprawnione zmiany i degradację autentycznego kształtu budowli (z wyjątkiem napraw bieżących), zwiększenie państwowego wsparcia badań i profesjonalnych prac konserwatorskich, itd.

Również bardzo ważne byłyby działania edukacyjne wśród kleru cerkiewnego i wspólnot religijnych. Dla rozumienia wartości tego dziedzictwa oraz pogłębienia praktycznej wiedzy w zakresie ochrony cerkwi drewnianych wskazane byłoby wprowadzenie historii architektury i teorii sztuki konserwatorskiej do planów nauczania seminarzystów

w seminariach duchowych. Wydaje się jednak, że bieżąca sytuacja społeczna i ekonomiczna w państwie będzie powodowała dalsze upowszechnienie kierunku neowernakularnego, a więc zachodzi potrzeba stałej jego kontroli ze strony gremiów publicznych oraz fachowych.

Literatura

- 1 Brykowski R. *Drewniana architektura cerkiewna na koronnych ziemiach Przemyskiej Rzeczypospolitej*. Warszawa 1995.
- 2 Jencks Ch. *The New Paradigm in Architecture*. New Haven and London 2002.
- 3 May J. *Handmade houses & other buildings. The world of vernacular architecture*. London 2010.
- 4 Rudofski B. *Architecture without Architects. A Short Introduction to Non-Pedigreed Architecture*. N.Y. 1965.
- 5 Sherwood G.E. *New Life for Old Dwellings. Appraisal and rehabilitation*. Washington 1975.
- 6 Драган М. *Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм: в двох частинах*. Харків 2014.
- 7 Маслов Л. *Дерев'яні церкви Холмицини та Підляшшя*. Краків 1941.
- 8 Рычков П.А. *Дорогами южной Ровенины: от Корца до Пляшевой*. Москва 1989.
- 9 Таранушенко С. *Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України*. Повна редакція, Харків 2014.
- 10 Теодорович Н.И. *Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии*. Том II: Уезды Ровенский, Острожский и Дубенский. Почаев 1889.

Renovation of the wooden St. John The Baptist Church in Zaborol village near Rivne in the context of neo-vernacular trends

Petro Rychkov¹ Olga Smolińska²

¹ Lublin University of Technology, Faculty of Civil Engineering and Architecture,
Department of Historic Building Preservation, e-mail: p.rychkov@pollub.pl

² National University of Water and Nature Resources in Rivne (Ukraine), Faculty of Civil
Engineering and Architecture, Department of Architecture and Environmental Design,
e-mail: o.e.smolinska@nuwm.edu.ua

Abstract: In Volhynian architectural heritage the prominent place belongs to wooden churches which are outstanding examples of old vernacular building culture. At the same time a modern renovation of such churches tends to replacing of original exterior wooden planking with PVC siding. This problematic phenomenon can be characterized as neo-vernacular trend. It actualizes the problem of preserving the authenticity of such architectural monuments. The example of the St. John the Baptist Church in the Zaborol village near Rivne demonstrates the negative consequences of such renovating work. The need to prevent and control this process is accentuated.

Keywords: neo-vernacular architecture, church renovation, PVC siding.